

Anna Moroz

ORCID: 0000-0002-6585-0845
Uniwersytet w Białymstoku

**KONTAKTY KULTUROWE W MIKROSKALI – JAK ŻYĆ RAZEM,
KIEDY DZIELI NAS KULTURA? O ZWIĄZKACH MIĘDZYKULTUROWYCH**

**CULTURAL CONTACTS ON A MICROSCALE – HOW TO LIVE TOGETHER
WHEN CULTURE DIVIDES US? ON INTERCULTURAL RELATIONSHIPS**

| Abstrakt

Niniejszy artykuł jest poświęcony związkom międzykulturowym oraz ich różnym aspektom, uwzględniając m.in. ich wewnętrzne zróżnicowanie i zachodzące podziały. W tekście przybliżone zostaną powody wstępowania w takie związki oraz płaszczyzny ich funkcjonowania: zewnętrzna, którą tworzą społeczności lokalne oraz wewnętrzna – rodzinna. Z uwagi na odmienne wzory kulturowe wnoszone przez partnerów do takiego związku, omówione zostaną dylematy, z jakimi muszą sobie radzić partnerzy oraz postawy, które przyjmują, aby wspomnianym dylematom zaradzić. Ponadto, przybliżony zostanie termin pogranicza ze wskazaniem na to, w jaki sposób obszar ten sprzyja wstępowaniu w związki międzykulturowe.

- Słowa kluczowe: związek międzykulturowy, małżeństwo mieszane, pogranicze.

| Abstract

This article relates to intercultural relationships and their various aspects, including their internal diversity and their divisions. The text will explain the reasons for starting such relationships and the levels of their functioning: external, which

is formed by local communities and internal – formed by family frame. Due to the different cultural model contributed by the partners to the relationship, I will discuss the dilemmas partners and their strategies to overcome those dilemmas. Next, I will present what borderland is and how this kind of area promotes the formation of intercultural relationships.

• **Keywords:** intercultural relationship, mixed marriage, borderland.

| Wprowadzenie: kontakty kulturowe w skali makro i mikro

Kontakty kulturowe w skali makro mogą dotyczyć kontaktów na poziomie międzypaństwowym czy międzynarodowym; z zasady charakteryzują one grupy oddalone od siebie przestrzennie. Niemniej jednak skalę makro można również odnieść do samego charakteru tychże kontaktów, tzn. są one zewnętrzne wobec jednostki, mają charakter grupowy, angażujący społeczności, a zatem mają wymiar ponadjednostkowy.

Sytuacja wygląda zgoła inaczej w przypadku kontaktów kulturowych w skali mikro, gdzie przestrzenią do ich powstawania i trwania jest małżeństwo, rodzina, ujmując szerzej: międzykulturowy związek, w którym każdy z partnerów przynależy do innej kultury – a często również do innej kultury, konfesji i narodu. Tak rozumiane związki międzykulturowe nie są domeną społeczeństw homogenicznych – choć i tutaj można znaleźć odstępstwa od tej reguły – a jedną z kluczowych zmiennych sprzyjającą ich powstawaniu jest miejsce, które pozwala, a wręcz sprzyja nawiązywaniu kontaktów międzykulturowych. Miejscem takim jest pogranicze kulturowe.

| Pogranicze a kontakty międzykulturowe

„Pogranicze” to obszar, gdzie zaciera się przyporządkowanie jakiegoś terenu grupie narodowej i gdzie dochodzi do swoistego „spotkania” różnych grup narodowych. Można je określić mianem – miejsca kontaktu społeczno-

-kulturowego, gdzie w różny sposób stykają się ze sobą kultury, w wyniku czego dochodzi do specyficznych kontaktów kulturowych. Ludzie zamieszkujący pogranicze dzielą życie kulturalne i tradycje dwóch lub więcej różnych społeczności, a ponadto mogą zmienić swoją przynależność narodową. W takich warunkach człowiek musi nierzadko wybierać między dwoma antagonistycznymi grupami narodowymi. Życie na pograniczu może wzmacniać poczucie przynależności narodowej tych, którzy ją posiadają i opóźnia formowanie się świadomości narodowej tych, którzy jej nie posiadają. Częstym zjawiskiem może być przynależność do dwóch narodów lub jednej kultury narodowej i odmiennej kultury lokalnej (por. Sadowski 1995: 46).

W opisywanej tu „skali mikro”, to właśnie związki międzykulturowe są polem, gdzie powstaje specyficzna sytuacja „spotkania” czy też „zderzenia kultur”. Skutkiem tego jest związanie odległych kulturowo partnerów decydujących się np. na zawarcie małżeństwa. Sytuacja taka obarczona jest różnymi konsekwencjami dla partnerów: od kulturowej asymilacji, przez integrację lub marginalizację. W myśl tego opisanego związku mogą stać się potencjałem kulturowym w przestrzeni pogranicza i mogą generować konflikt kulturowy, ze względu na stałe stykanie się odmiennych tradycji czy narracji. Dzieje się tak – raz jeszcze należy podkreślić – ponieważ kategoria związków międzykulturowych jest kategorią bardzo szeroką, obejmuje również związki mieszane narodowościowo, etnicznie, religijnie.

Wewnętrzne i zewnętrzne funkcjonowanie związków międzykulturowych

Przed głębszą analizą poświęconą wewnętrznemu funkcjonowaniu związków międzykulturowych, warto wcześniej w kilku słowach odnieść się do ich zewnętrznego charakteru. Po pierwsze, liczba występujących związków międzykulturowych jest jedną ze zmiennych, która wyraźnie informuje o charakterze struktury społecznej, tzn. w strukturze otwartej mamy do czynienia z wieloma związkami międzykulturowymi, a w strukturze zamkniętej występują one rzadko. W drugim przypadku, mianowicie w konsekwencji rzadkiego

występowania związków międzykulturowych w danej społeczności, może dochodzić do ich nieakceptacji czy prób wykluczenia, szerzej – ostracyzmu społecznego. Takie zachowanie może cechować członków bliższej i dalszej rodziny (w której może się również ujawnić konflikt międzypokoleniowy między rodzicami a dziećmi), ale też np. lokalną społeczność, zwłaszcza jeśli ma ona charakter wiejski albo małomiasteczkowy. Ponadto, choć w wyborze partnera ważną rolę odgrywają ograniczenia strukturalne, równie ważny jest też wpływ społeczny grupy, do której przynależy jednostka, stąd teza o wyborze partnera wyłącznie z pobudek uczuciowych jest z zasady mylna. Preferencja jednostek względem cech, jakimi powinni odznaczać się ewentualni partnerzy, jest ważna, ale kształtuje ją poniekąd właśnie grupa społeczna i obowiązujące w niej normy.

Związki międzykulturowe, a zwłaszcza małżeństwa międzykulturowe, tzw. małżeństwa mieszane, mają również charakter publiczny – nie funkcjonują one w próżni, ich charakter wykracza poza przestrzeń prywatną, co powoduje, że związki te automatycznie wpływają również na lokalną społeczność. Działa to również w odwrotnym kierunku, mianowicie na funkcjonowanie takiego związku z pewnością ma wpływ jego zewnętrzna akceptacja, aprobatą społeczności, z której wywodzą się dane osoby. Priorytetową kwestią jest jednak wewnętrzne, zgodne funkcjonowanie w obrębie związku, jego wewnątrzrodzinny charakter, tj. wzajemne porozumienie partnerów, współwystępujące jednak często z sytuacją wymuszonego wyboru dla jednego z nich.

To właśnie odmiennosc kulturowa (też narodowa, wyznaniowa) partnerów wzmaga występujące różnice, których przyczyn można upatrywać w dzieciństwie, w procesie socjalizacji i tym samym w odmiennych wzorach kulturowych wnoszonych później do związku i rodziny (Jodłowska 2001). Wewnątrzrodzinne funkcjonowanie staje się w takim wypadku problematyczne. Dzieje się tak, ponieważ rodzina z zasady pełni szereg rozmaitych funkcji: reprodukcyjną, socjalizacyjną, opiekuńczą, emocjonalną, seksualną, ekonomiczną, stratyfikacyjną, identyfikacyjną, integracyjno-kontrolną, rekreacyjno-towarzystwą. Wskazana wyżej odmiennosc kulturowa odgrywa istotną rolę zwłaszcza w zakresie socjalizacji, ponieważ to właśnie rodzina zapewnia ciągłość kultury, jest pierwszym miejscem, gdzie jednostka zapoznaje się z kulturowym dziedzictwem społeczeństwa: językiem, wartościami,

normami, obyczajami (por. Szlendak 2010). Z jednej strony partnerzy dorastają więc w odmiennych kulturach, z drugiej strony, w dorosłym życiu to oni wprowadzają swoje potomstwo w świat kultury danego społeczeństwa, przygotowują je do samodzielnego pełnienia ról społecznych w przyszłości, przekazują wiedzę o świecie społecznym, wpajają wzory zachowania oraz społecznie aprobowane normy (por. Tyszka 1974). W opisywanym przypadku, tj. związku międzykulturowym, posiadanie dzieci może się wiązać z podwójnym przekazem treści, a co więcej – poszczególne przekazy mogą być ze sobą sprzeczne. Jest to jeden z wariantów, ponieważ istnieje też możliwość preferowania jednego przekazu – kulturowego, narodowego, wyznaniowego – ponad drugi.

Zróżnicowanie nie tylko kulturowe? Aspekt narodowy i wyznaniowy

Sytuacja w związku międzykulturowym jest skomplikowana tym bardziej, jeżeli jedno z partnerów reprezentuje system wartości dominującego liczebnie i kulturowo społeczeństwa, a drugie identyfikuje się z systemem wartości grupy liczebnie mniejszej – np. mniejszości narodowej. Wówczas może się okazać, że przekaz rodzinny może być niezgodny z przekazami pozarodzinnymi, co może stać się punktem spornym, a w dalszej perspektywie – katalizatorem konfliktu. Problem ten jest szerszy i dotyczy problematyki grup większościowych i mniejszościowych: grupy dominującej i zdominowanej. Dominująca grupa etniczna to grupa, która „znajduje się na szczycie hierarchii etnicznej, ma maksymalny dostęp do zasobów władzy politycznej i ekonomicznej w danym społeczeństwie” (Mucha 1999a: 31). Celem grupy dominującej jest podtrzymanie takiej sytuacji albo przez asymilację mniejszości, albo też przez utrzymanie ich na peryferiach życia społeczno-kulturowego. Grupa ta staje się normotwórcza, reprezentuje główny nurt kultury (tamże). W myśl powyższej teorii dominacji zmienia się również sam charakter pogranicza, opisywanego wyżej jako miejsce z zasady sprzyjające powstawaniu związków międzykulturowych, z naciskiem na wzbogacenie wielokulturowego krajobrazu,

co tutaj można zastąpić sformułowaniem: „Regiony pogranicza, według opinii przedstawicieli zamieszkujących je mniejszości, można traktować jako peryferie »kolonizowane« przez centrum” (Mucha 1999b: 224).

Problem przynależności narodowej/etnicznej partnerów jest jednym z wielu różnicujących związki międzykulturowe, implikując przy tym sytuacje konfliktowe. Kolejnym wartym uwagi aspektem, często powiązanim z przynależnością narodową/etniczną jest konfesja, gdyż odmienna przynależność kulturowa partnerów, może być dodatkowo wzmocniana przez ich odmienne wyznanie. W takiej sytuacji, w obrębie związków międzykulturowych, mamy ponadto do czynienia ze związkami mieszanymi wyznaniowo lub też z małżeństwami mieszanymi wyznaniowo. Mogą to być związki w obrębie jednej religii, np. chrześcijaństwa (np. związek katolika z osobą prawosławną), lub też na styku dwóch religii (np. chrześcijaństwo–islam).

Z uwagi na funkcjonowanie w dzisiejszej rzeczywistości wielu Kościołów, które wypracowały odmienne koncepcje małżeństwa, problem małżeństw mieszanych wyznaniowo staje się ważnym aspektem do rozwiązania w kontekście życia religijnego. Trudność funkcjonowania takich małżeństw polega na doprecyzowaniu dalszego, wspólnego praktykowania wiary i perspektywy religijnego wychowania dzieci. Najprostszym rozwiązaniem wydaje się zewnętrzne ujednoczenie konfesji i religijnego wymiaru małżeństwa, co też jest najczęściej spotykane i realizowane w praktyce. Innym rozwiązaniem – niewątpliwie trudniejszym – jest funkcjonowanie małżeństw mieszanych bez potrzeby zmiany wyznania żadnej ze stron (por. Romanowicz 2012).

Problemem lub elementem do uzgodnienia w takich związkach jest decyzja o wyborze miejsca ślubu (świątynia, obrządek, urząd stanu cywilnego) – trzeba jednak dodać, że zawarcie ślubu w którejś ze świątyń, może nieść ze sobą cień dominacji jednego z wyznań. Kolejną kwestią jest regularne praktykowanie: do której świątyni się udać, chodzić na zmianę, zrezygnować z uczęszczania; niedogodnością mogą być też terminy obchodzenia świąt. Kwestią do rozważenia jest także wychowanie potomstwa – miejsce chrztu dziecka i jego religijne (a może niereligijne?) wychowanie.

Jedną z możliwości, która z pozoru mogłaby wyeliminować wyżej wymienione dylematy, jest dokonanie konwersji przez jednego z małżonków, a więc

zmiana religii/wyznania, na wyznanie partnera. Według Elżbiety Hałas konwersją jest „drastyczna zmiana życiowa pociągająca zmianę najważniejszych aspektów biografii – negację dotychczasowej tożsamości, zmianę wierności wobec jakiegoś źródła autorytetu i przejście do innego posługującego się innym uniwersum dyskursu, na którym oprze swą nową tożsamość” (Hałas 1992: 53). Trzeba jednak wskazać, że nawet jeśli jedno z małżonków dokona konwersji i tym samym ujednocili wyznanie, to jednak nie dotyczy to całej rodziny tego małżonka, z którą w dalszym ciągu utrzymuje się kontakty, zwyczajowo świętuje. Także przeszłość takiej osoby jest związana z inną tradycją, co odgrywa rolę w relacjach między małżonkami. Dlatego takie małżeństwo, choć ujednocione, w dalszym ciągu nazwałabym międzykulturowym i międzywyznaniowym.

| Strategie funkcjonowania w związku międzykulturowym

Nawiązując do powyższego, w związkach międzykulturowych, celem jest unormowanie wzajemnego współżycia i przewidzenia zachowania partnera, dochodzi do przyjęcia konkretnych strategii funkcjonowania przez poszczególnych partnerów. Opisane niżej strategie zostały pierwotnie opisane przez Pawła Boskiego w zakresie omówienia zjawiska, jakim jest akulturacja (Boski 2009: 505). Z uwagi na to, że funkcjonowanie związków międzykulturowych wpisuje się w zjawisko akulturacji, stworzone przez Boskiego strategie odnoszą bezpośrednio do sytuacji przyjmowania konkretnych postaw w związkach międzykulturowych.

Pierwszą strategią jest marginalizacja, która w związkach międzykulturowych przejawia się to w całkowitym wycofaniu się z uczestnictwa w obu kulturach – sprowadzeniu różnic kulturowych do marginalnych i nieistotnych.

Drugą postawą jest separacja, partnerzy mogą się separować od siebie nawzajem, np. odrzucając kulturę jednej ze stron, poprzez utrzymywanie kontaktów z przedstawicielami kultury własnej. Wiąże się to z tym, że w związku będzie się ograniczać kontakty z rodziną partnera do minimum, na rzecz podtrzymywania kontaktów ze swoją własną. Jest też możliwość

separowania się obojga partnerów od otoczenia, np. w wyniku ostracyzmu społecznego ze strony społeczności.

Kolejną strategią jest integracja, która objawia się dążeniem do pielęgnowania dziedzictwa własnej kultury, przy równoczesnym bliskim kontakcie dla kultury partnera, co jest najbliższe wzajemnej tolerancji i akceptacji odmienności wynikającej z różnej przynależności kulturowej.

Zdecydowanym przeciwieństwem tej strategii jest asymilacja, a więc tendencja do pełnego wejścia w nową kulturę z całkowitym odrzuceniem dziedzictwa własnej kultury. W związku międzykulturowym będzie to skrajna forma dominacji. Zgoda na asymilację może być wynikiem postrzegania grupy własnej (którą w tym przypadku określałaby kultura, religia, narodowość) przez pryzmat kultury partnera, którą ceni się wyżej od własnej, np. jeśli kultura partnera jest kulturą dominującą w społeczeństwie, przez co przynależność do niej wiąże się z pewnego rodzaju nobilitacją.

| Zakończenie

Mimo dzielących partnerów różnic, związki międzykulturowe są faktem i zarazem dowodem, że pokonanie barier kulturowych jest możliwe, co potwierdza wykorzystywanie w praktyce powyższych strategii. Partnerzy decydujący się na bycie w związku międzykulturowym, zmagający się z wieloma dylematami i problemami – tymi wewnętrznymi, jak również zewnętrznymi w ramach społeczności lokalnych – które jednak przewyciężają, są dobrym przykładem na to, aby w przyszłości zawiązywać również kontakty kulturowe w skali makro, tworząc przy tym społeczeństwa otwarte na „innego”.

| BIBLIOGRAFIA

1. Boski P., (2009), *Psychologia akulturacji*, [w:] P. Boski, *Kulturowe ramy zachowań społecznych*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
2. Hałas E., (1992), *Konwersja*, Lublin, Norbertinum.

3. Jodłowska M., (2001), *Konflikty w międzykulturowych małżeństwach mieszanych*, [w:] Z. Tyszka, *Współczesne rodziny polskie – ich stan i kierunek przemian*, Poznań, Wydawnictwo Naukowe UAM.
4. Mucha J., (1999a), *Dominacja kulturowa i reakcje na nią*, [w:] J. Mucha, *Kultura dominująca jako kultura obca*, Warszawa, Oficyna Naukowa.
5. Mucha J., (1999b), *Polska kultura narodowa jako kultura własna i jako kultura obca*, [w:] J. Mucha, *Kultura dominująca jako kultura obca*, Warszawa, Oficyna Naukowa.
6. Romanowicz W., (2012), *Spoleczny wymiar małżeństw mieszanych wyznaniowo*, „Istocznik”, nr 1(21).
7. Sadowski A., (1995), *Pogranicze polsko-białoruskie. Tożsamość mieszkańców*, Białystok, Trans Humana.
8. Szlendak T., (2010), *Socjologia rodziny*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN SA.
9. Tyszka Z., (1974), *Socjologia rodziny*, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe.